

II. Передсоборні реалії релігійного життя світу й України

Ніна Коберник (Рівне)

ФЕНОМЕН КИРИЛА І МЕФОДІЯ В КАТОЛИЦЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Актуальність дослідження полягає в тому, що II Ватиканський Собор має не тільки історичне, а і культурне значення для віруючих. Ідеологія “аджорнаменто”, запроваджена цим Собором, спрямована не тільки на діалог і толерантність, зближення і єднання віруючих в сучасному світі, але і на відродження імен тих постатей, які, завдяки своїй апостольській діяльності, випередили свій час на тисячоліття і стали зразком для сучасної релігійної традиції. Мається на увазі феномен Кирила і Мефодія — слов’янських просвітителів і апостолів, які під час місіонерської діяльності в Моравії і Паннонії започаткували слов’янський обряд християнства і тим самим продемонстрували зразок першої християнської інкультурації.

Феномен Кирила і Мефодія малодосліджений. Очевидно, ці діячі не зовсім вписувались в ту проідеологічну схему оцінювання, яка існувала раніше. Разом з тим аналіз і оцінка богоугодної справи Кирила і Мефодія є актуальними не тільки з огляду доповнення історії вітчизняного культурно-релігійного процесу, але й слугує практичним інструментарієм для аналізу сучасного міжконфесійного та міжкультурного життя.

Тому, обравши *об’єктом дослідження* феномен Кирила і Мефодія, автор ставить за мету проаналізувати місіонерську діяльність слов’янських апостолів як класичний зразок інкультурації; довести, що, звертаючись до духовної скарбниці минулого, ми можемо відповісти на виклики сучасного суперечливого релігійного життя. Проблема трансформації людського співтовариства є акту-

альною не тільки в науковому, економічному, політичному, але і в культурно-релігійному сенсі.

За словами Івана Павла II, на шляху до створення єдиного людського співтовариства, необхідно втілити в життя ідею “єдиної християнської Європи”. Сполучною ланкою між різними частинами Європи повинно стати християнство. При цьому, як стверджує Папа, інтеграція Європи в духовне співтовариство не може відбуватись поза процесом християнської інкультурації¹.

Християнська інкультурація – це процес адаптації Євангелії в національні культури. Культура кожного народу спроможна сприйняти і трансформувати на свій кшталт віровчення Христа. Тобто, за словами відомого релігієзнавця П. Яроцького, “інкультурація має два виміри: з одного боку, означає внутрішню трансформацію автентичних культурних цінностей шляхом їх інтеграції в християнство, а з другого боку — це закорінення християнства в різні культури”².

Методологічну основу християнської інкультурації вперше заклавав апостол Павло: “немає різниці між іудеєм і елліном, обрізаним і необрізаним... – всі єдині у Христі”, що фактично означало вихід молодого християнства за межі одного етносу і однієї культури.

Історично так склалося, що в Римській імперії сформувалися дві гілки християнства – Східна і Західна. На Заході імперії християнство сформувалось на латинській культурі, а на Сході – на грецькій. Відповідно римська церква ввела свою літургію і певною мірою латинську мову серед усіх народів, навернених нею в християнство. Але, як це засвідчує історія Середньовіччя і Нового часу, латинський обряд, яким послуговувалась Римо-Католицька церква, виявився неспроможним в євангелізації азіатських і африканських країн. Саме тому Другий Ватиканський Собор (1962-1965) під гаслом оновлення Католицької церкви взяв курс на інкультурацію, тобто запровадження Євангелії в національні культури, усвідомлюючи цінність усіх національних культур і тим самим

¹ Овсиенко Ф. Г. Християнська інкультурація як метод сближення культур Запада і Востока // Культура і релігія: лінії сопряження. – М., 1994. – С.35.

² Християнство: контекст світової історії та культури. Науковий збірник. За ред. А.М. Колодного і П.Л. Яроцького. – К., 2000. – С.15.

курс на воз'єднання всіх церков і християнських громад з їх власними національними культурами в одній Христовій церкві³.

В енцикліці Івана Павла II “Віра і розум” читаємо: “Проповідування в різних культурах Євангелія вимагає віри від тих, хто її приймає, але не заважає їм зберігати власну культурну самосвідомість. Це не призводить до поділів, оскільки характерною рисою спільноти охрещених є універсальність, яка здатна прийняти кожную культуру, підтримуючи розвиток тих її елементів, які безпосередньо ведуть її до повного вираження в істині.

Звідси випливає, що жодна культура ніколи не може стати критерієм оцінки, а тим більше остаточним критерієм істини про Боже Об'явлення. Євангелія не виступає проти культури, тобто в зустрічі з культурою вона не хоче позбавити її властивого їй змісту чи нав'язувати чужі, не відповідні їй форми”, ...а навпаки, “дає культурі натхнення для подальшого розвитку”⁴.

Таким чином, для сучасної Католицької церкви проблеми християнської інкультурації є першочерговими і основними. Але ці проблеми подібні до тих, які вирішувала християнська церква перших століть. Саме тому, щоб йти вперед до третього тисячоліття, необхідно повернутися назад до початку перших століть.

В історії культурно-християнської традиції особливого розгляду заслуговує інкультурація, тобто запровадження Євангелії в слов'янську культуру, яку здійснювали слов'янські апостоли Кирило і Мефодій.

В середині IX сторіччя поміж двома християнськими імперіями – Візантійською та Римською – знаходився ще не навернений в християнство слов'янський люд Південно-Східної Європи, який на той час пробуджувався до власного більш культурного і релігійного життя. Особливість слов'янської християнізації полягала в тому, що вона проходила в жорстких умовах боротьби за свою політичну незалежність та культурну ідентичність.

Гострих конфліктів зазнавали болгари, серби і Русь з Візантійською імперією, а західні слов'яни з франкськими королями. Щоб протидіяти латинським місіонерам з Баварії, які були підлег-

³ Там само. – С.14.

⁴ Про співвідношення віри і розуму. Енцикліка Fides et Ratio святийшого отця Іоана Павла II до єпископів католицької церкви. – Київ-Львів, 2000. – §71.

лими латино-католицької метрополії, паннонські і моравські князі намагалися запросити місіонерів із Візантії. Так великоморавський князь Ростислав досяг значних успіхів у політичній та військовій сферах, однак церковне життя і надалі залишалось цілком підпорядкованим франкському єпископату. Саме за таких умов великоморавський князь Ростислав у 861р. звернувся до візантійського імператора Михайла III та патріарха Фотія з таким проханням: “Хоч народ наш відкинувся був від поганства й держиться християнської віри, але ми не маємо такого вчителя, який розказав би нам нашою мовою про правдиву християнську віру, щоби й інші землі, бачучи таке, робили так само. Ото пошли нам, володарю, єпископа й такого вчителя, бо ж від вас на всі землі завсіди виходить добрий закон”⁵.

Такими місіонерами на теренах Моравії і Паннонії були два брати із Солуня, які народилися в пограничній із слов’янами частині Візантії в сім’ї поважного імператорського чиновника-друнгарія.

Старший із братів – Мефодій замолоду був імператорським намісником на слов’янських землях. Це, очевидно, дало йому змогу познайомитися з мовою, звичаями, культурою місцевих слов’ян. Згодом Мефодій відмовився від кар’єри військового, сімейного життя та присвятив себе чернецтву – став настоятелем монастиря недалеко від гори Олімп.

Його молодший брат Константин-Кирило навчався у найкращому навчальному закладі Візантії – Магнаврській школі, де викладав Лев Математик, а згодом патріарх Фотій. Освітою Константина опікувався сам логофет (державний секретар) Феоктист. Освіченість Кирила високо цінувалась у найвищих колах Константинополя: він навіть обійняв посаду викладача філософії. В силу високого суспільного становища Кирило міг зробити блискучу світську кар’єру. Натомість обидва солунські брати вибирають спочатку споглядалне життя в монастирях, а потім складну і неперевершену діяльність з євангелізації слов’янських народів.

За характеристикою знаного науковця М.Чубатого, вони були не тільки “великими вченими, а також і людьми рідкісного християнського ідеалізму, перейняті жаром навертання поган та духом

⁵ Ростовський Д. Жития святых /Димитрий Ростовский. – Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2003. – С.361–362.

єдності Вселенської церкви по волі Христа. На новім слов'янським місійнім терені вони не репрезентували інтересів Візантії, але виключно інтереси Христа”⁶.

Місіонерська діяльність Кирила і Мефодія в Моравії і Паннонії відбувалася в умовах жорсткої конкуренції, оскільки на терені слов'ян уже працювали місіонери латинського обряду, які намагалися утверджувати на слов'янських землях німецьку цивілізацію. Інкультурація, яку здійснювали просвітителі, заважала цьому. Їхня слов'янська місія істотно відрізнялася від місії баварських латинських місіонерів, бо ж їх діяльність не була зорієнтована на утвердження латинського чи візантійського обрядів.

Навпаки, Кирило і Мефодій прагнули зберегти слов'янську культурну ідентичність шляхом запровадження церковного богослужіння слов'янською мовою, “зіслов'янення” літургії, перекладів зрозумілою слов'янською мовою деяких книг Священного Письма. Тим самим вони започаткувати творення християнського слов'янського обряду поряд із уже діючими – візантійським (грецьким) і римським (латинським) обрядами⁷.

Слов'янський обряд, започаткований Кирилом і Мефодієм, був сприйнятий з великою симпатією місцевим населенням Паннонії і Моравії. Однак він викликав негативну реакцію баварських місіонерів, які працювали на цій землі, оскільки порушував монополію трьох біблійних мов – єврейської, грецької і латинської.

Проблема біблійних мов, а також недопустимість нової варварської, тобто слов'янської мови, як мови богослужіння, викликала найбільший супротив. Щоб вирішити проблеми “допустимості і канонічності слов'янської богослужбової мови”, слов'янських апостолів покликали до Риму. За свідченням Житія, у Венеції латинські і німецькі священники накинулись на Кирила мов ворони на сокола, впадаючи у тримовну ересь: “Скажи нам, чоловіче, для чого ти переклав слов'янам Священні книги і вчиш їх цієї мови, тоді як раніше ніхто цього не робив: ні Апостол, ні папа Римський, ні Григорій Богослов, ні Ієронім, ні Августин? Ми знаємо тільки три

⁶ Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. – Том I (до р. 1353) – Рим – Нью-Йорк, 1965. – С.104.

⁷ Яроцький П. Християнство слов'янського обряду: історичні реалії і політичні розрахунки // Слов'янський вісник. – 2004. – №3. – С.126.

мови, на яких подобає прославляти Бога: єврейську, грецьку, римську”⁸.

Захищаючи необхідність такої інкультурації, Кирило звертається до своїх опонентів – представників церковної ієрархії, яких підтримував Папський Престол: “Хіба не йде від Бога дощ однаково для всіх, або сонце не сяє для всіх, хіба всі не дихають одним повітрям? І вам не соромно дозволяти лише три мови (єврейську, латинську, грецьку), вирішуючи, що інші народи і раси мусять залишатися сліпими і глухими?” Своїх опонентів він закликав усвідомити, що, крім євреїв, греків і латинян, “багато інших народів вже ввели свої мови у церковне богослужіння, а саме: “Ормени, Перси, Авазги, Іверці, Соугди, Гольфи, Обри, Тоурсій, Козари, Аравляни, Єгиптяни, Соури и інші снози”⁹.

Отже, найбільшим успіхом справи Кирила і Мефодія у Моравії і Паннонії необхідно вважати визнання Римом благодійності і канонічності слов’янської богослужбової мови і літургії. Їх місіонерська діяльність – це історичний і культурний зразок першої християнської інкультурації, завдяки якій слов’яни першими в Європі офіційно здобули своє право говорити з Богом рідною мовою.

Особливість інкультурації Кирила і Мефодія полягала в тому, що вона мала виключно мирний характер, була спрямована на запровадження слов’янського обряду між латинським і візантійським і стала альтернативою тим формам практики, ідеології і політики, які були чужими для слов’янських народів і загрожували їх культурній та етнічній ідентичності.

У християнській традиції слов’янські апостоли Кирило і Мефодій канонізовані церквою понад тисячоліття тому. Спершу вшановували як святого лише Кирила, культ якого розпочався зразу після його смерті, а потім приєднали до сонму святих і Мефодія. 30 вересня 1880 року, з нагоди тисячоліття папського дозволу офіційно правити літургію слов’янською мовою, Папа Лев XIII (1878-1903) проголосив Кирила і Мефодія святими Римо-Католицької церкви.

⁸ Ростовський Д. Життя святих /Димитрий Ростовский. – Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2003. – С.366.

⁹ Там само.

Великого значення культу святих Кирила і Мефодія надавав Папа Пій XI (1922-1939). В одному із пастирських листів від 13 лютого 1927 р. він назвав слов'янських просвітників “синами Сходу”, візантійцями за батьківщиною, за походження греками, римськими місіонерами і за здобутками праці слов'янами. Папа Іван Павло II спеціальною енциклікою від 31 грудня 1980 р. проголосив їх співпокровителями Європи (поряд із святим Бенедиктом, проголошеним покровителем Європи 1964 р. папою Павлом VI)¹⁰.

У 1985 р. Іоан Павло II опублікував енцикліку “Славорум апостоли” (Апостоли слов'ян) з нагоди 1100-річної дати смерті Мефодія, одного з двох слов'янських просвітителів. В енцикліці аналізується складний, інколи навіть і драматичний, шлях евангелізаційної і культурної справи слов'янських апостолів, відзначається їх історична і культурно-духовна заслуга в поширенні і утвердженні християнської віри серед слов'ян. Їх місіонерська діяльність увінчалась успіхом, поскільки вони, за словами Понтифіка, працювали на “збереження єдності у вірі і любові між церквами, членами яких вони були, тобто Константинопольською Церквою і Римською Церквою, з одного боку, і Церквами, які народжувались в слов'янських землях, з іншого”¹¹.

Таким чином, діяльність Кирила і Мефодія розглядалась в енцикліці як класичний приклад місіонерської праці і як прообраз сучасної католицької стратегії інкультурації.

¹⁰Кріль М. Святи Кирило та Мефодій у духовному і культурному житті слов'янських народів // Історія України. – 2003. – №13–14. – С.7–8.

¹¹Иоанн Павел II. Единство в многообразии. Размышления о Востоке и Западе. – Милан-Москва, 1993. – §14.